

مستندسازی الگوی حکمرانی متعالی بر پایه گام اول انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر حوزه راهبردی فرهنگ

موسی‌الرضا قائمی، علی خزائی، حسین یقینی

چکیده

در نظام جمهوری اسلامی، حکمرانی مطلوب گام اصلی در تحقق دولت اسلامی و شرط لاینفک رسیدن به تمدن مهدوی می‌باشد. در این مسیر فرهنگ به مثابه «روح جامعه» شکل‌دهنده و اثرگذار بر ذهنیت و گرایش‌های افراد و جامعه و تعیین‌کننده مهندسی حکمرانی مطلوب است و از طرفی بالندگی و شکوفایی در همه ابعاد حکمرانی متعالی بدون تدارک زیرساخت‌ها و به‌ویژه نظام‌سازی مبتنی بر فرهنگ مطلوب به هیچ‌وجه ممکن نیست.

مسئله این پژوهش ضعف در مستندسازی تجربیات نظام و تبیین مؤلفه‌های حکمرانی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه راهبردی فرهنگ در آثار و اندیشه‌های رهبران نظام و قانون اساسی در گام اول انقلاب و شناسایی پیوندهای لازم با بیانیه گام دوم و حرکت به سمت حکمرانی متعالی بوده است. داده‌های این پژوهش که به روش ترکیبی (کمی و کیفی) انجام پذیرفته؛ به شیوه کتابخانه‌ای، اسنادی و با کسب نظر خبرگان حوزه مربوطه گردآوری گردیده و با روش تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل شده است.

در پژوهش حاضر از بین مؤلفه‌های شناسایی‌شده اثرگذار بر تحقق حکمرانی متعالی از حیث فراوانی کاربرد، تعداد شش مؤلفه به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی به ترتیب اولویت در آثار، اندیشه‌ها و بیانات رهبران و قانون اساسی تعیین و ارائه گردیده که از این تعداد چهار مؤلفه در اندیشه‌های رهبران نظام مشترک بوده و از مؤلفه‌های شناسایی‌شده قانون اساسی دو مؤلفه مشترک با نخستین مؤلفه‌های اندیشه‌های رهبران و دو مؤلفه از حیث اولویت متفاوت با آن بوده است.

کلیدواژه‌ها: حکمرانی متعالی، حوزه فرهنگ، مستندسازی، الگو، گام اول انقلاب اسلامی.

مقدمه

از دهه ۱۹۸۰ میلادی به بعد مفهوم جدیدی در جامعه‌شناسی سیاسی مطرح شده است که به الگوی حکمرانی خوب مشهور است. پس از اینکه دولت‌ها در اواخر قرن بیستم و یکم با چالش‌های جدیدی در اداره کشورها روبه‌رو شدند، الگوی حکمرانی خوب را به‌عنوان چهارچوبی جهت خروج از این چالش‌ها مطرح کردند.

با توجه به تحولات پیچیده امروز، دولت‌ها نیز با شکل سنتی خود نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای فعلی جوامعشان باشند؛ بنابراین نیازمند الگوی جدیدی با ویژگی‌های نوین، روزآمد و کارآمد و به عبارت ساده‌تر همان حکمرانی خوب و متعالی می‌باشند.

همچنین دغدغه اساسی اندیشمندان اجتماعی و تمرکز تفکرات هر یک از اندیشمندان جهانی، تحقق نوعی حاکمیت مطلوب متناسب با ایدئولوژی‌ها، آرمان‌ها و مشخصات ملی جوامع بوده و در دیدگاه‌ها و اندیشه‌های اندیشمندان ایرانی-اسلامی؛ منظومه فکری امام خمینی به‌عنوان طراح نظام جمهوری اسلامی و ترسیم‌کننده اولین گام انقلاب اسلامی در کنار آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری، جایگاه ویژه‌ای داشته که توأم با سیاست‌های ابلاغی، قانون اساسی و تجارب نظام در این مقاله مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

در مورد حکمرانی خوب و متعالی، تعاریف مختلفی ارائه شده است که با دقت در آن‌ها می‌توان دریافت که روح کلی حاکم بر همه آن‌ها چندان تفاوتی نمی‌کند، اگرچه به هر حال این تعاریف کم‌وبیش با یکدیگر اختلافاتی دارند. برخی سازمان‌های جهانی و تحقیقات علمی با اهداف توسعه اقتصادی به حکمرانی نگرسته‌اند. برای مثال بانک جهانی سال 1992 میلادی، اتحادیه اروپا سال 2002 میلادی و برنامه جامع کاهش فقر و راهبرد رشد در ویتنام سال 2002 میلادی، بر جنبه‌های اقتصادی و مدیریتی حکمرانی از قبیل تخصیص کارآمدی منابع، رفع فقر، رشد اقتصادی، اداره اثربخش امور دولتی، کارایی و ریشه‌کنی فساد تأکید کرده‌اند (جاسبی و نفری، 1388: ۸۷). بر اساس جدیدترین تعریف بانک جهانی، حکمرانی خوب، در اتخاذ سیاست‌های پیش‌بینی‌شده و صریح حکومت، تصمیمات اداری و سیاسی شفاف، مسئولیت‌پذیری کارگزاران، پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در قبال عملکردهای خود، مشارکت فعال شهروندان و همچنین برابری همه شهروندان در برابر قانون تبلور می‌یابد (Kaufman & Kraay, 2007: 5).

در بیان ضرورت پژوهش حاضر باید گفت عدم شناسایی مؤلفه‌های حکمرانی متعالی سبب نابسامانی در مدیریت راهبردی اجتماع و بروز موازی‌کاری، تداخل وظایف، درک نامناسب از حکمرانی متعالی و در نتیجه عدم تحقق اهداف و سیاست‌های نظام می‌گردد. سؤال این پژوهش عبارت است از: مؤلفه‌های حکمرانی خوب در گام اول انقلاب و نقاط همگرایی آن با گام دوم انقلاب چیست؟

با توجه به موارد ذکرشده، عدم مستندسازی الگوی حکمرانی متعالی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه راهبردی فرهنگ به‌عنوان مسئله تحقیق مورد توجه و بررسی علمی قرار خواهد گرفت.

پیشینه‌شناسی و مبانی نظری تحقیق:

پیشینه تحقیق:

حکمرانی خوب به‌عنوان فرصتی برای امنیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در جوامع علمی از طریق شش شاخص کنترل فساد، حاکمیت قانون، کیفیت قوانین و مقررات، اثربخشی دولت، ثبات سیاسی و حق اظهار نظر و پاسخگویی بررسی می‌شود و وضعیت هر کشور و هر دولت مورد بررسی قرار می‌گیرد. تعدادی از مقالات بررسی‌شده در حوزه حکمرانی خوب جهت تسلط بر پیشینه تحقیق مورد توجه قرار گرفته که به شرح زیر ارائه می‌گردد:

محمد علی‌پور، فریده و همکاران (۱۳۹۲ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که روابط خصومت‌آمیز دولت با جامعه به گسترش فساد سیاسی و مشارکت سیاسی علیه نظام سیاسی حاکم منجر شد. این عوامل موجب تسریع پیروزی انقلاب اسلامی ایران شد.

محمد امامی و همکاران (۱۳۹۴ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که هر یک از مؤلفه‌های حکمرانی خوب به‌گونه‌ای در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد تأکید بسیاری بوده است و تحقق مؤلفه‌های حکمرانی خوب حکایت از آن دارد که پیاده‌سازی آن مستلزم مدل بومی در کشور است.

محمد رحیم عیوضی و همکاران (۱۳۹۶ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که منشأ حکمرانی خوب، اقتصاد و توسعه اقتصادی است که حکمرانی پایدار را به‌عنوان الگویی برای برون‌رفت از کاستی‌ها می‌توان مطرح نمود.

محمد رحیم عیوضی و نازنین مرزبان (۱۳۹۵ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که امام خمینی (ره) مؤلفه‌های حکمرانی خوب را در قانون‌گرایی، مشارکت مردم، عدالت‌جویی، اعتمادسازی و پاسخ‌گویی حکومت به مطالبات مردم می‌دانند.

جلال درخشه و جبار شجاعی (۱۳۹۴ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که محققان شش عامل را برای تحقق حکمرانی خوب لازم دانسته‌اند که عبارت‌اند از: قانون‌گرایی، شفافیت، مسئولیت و پاسخ‌گویی، کارایی و اثربخشی، مشارکت‌طلبی، عدالت‌محوری، فسادستیزی و رفق و مدارا.

غلامرضا بردبار و همکاران (۱۳۹۴ ه.ش)، در این مقاله ضمن طراحی الگوی حکمرانی خدامدار، الگو در سه بعد و پانزده عامل طراحی و به‌عنوان الگوی پیشنهادی به‌منظور بهبود طرح‌ها و برنامه‌های حکومت اسلامی ارائه شده است.

قاسم درزی و پیام صدریه (۱۳۹۴ ه.ش)، یافته‌های تحقیق بیانگر این است که در بین مؤلفه‌های حکمرانی خوب، سه شاخص «کنترل فساد»، «حاکمیت قانون» و «صدا و پاسخ‌گویی» از اهمیت و اولویت بالاتری برخوردار است.

مبانی نظری تحقیق:

فرمان‌های صادره در حوزه حکمرانی مطلوب (امام خمینی، امام خامنه‌ای، سیاست‌های ابلاغی، قانون اساسی و تجارب نظام)

برای تبیین مستندسازی حکمرانی مطلوب جمهوری اسلامی ایران و نظام‌سازی صورت‌گرفته در آن، نشأت‌گرفته از منظومه فکری رهبران نظام و طراحی‌های صورت‌گرفته قبل از پیروزی انقلاب و اقتضائات به‌وجودآمده پس از تأسیس نظام جمهوری اسلامی لزوماً باید ابتدا فرمان‌های صادره و سیاست‌های ابلاغی امام خمینی (ره)، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و قانون اساسی در حوزه نهادسازی مورد بررسی قرار گیرد که با توجه به اولویت رویکرد مبنایی فرهنگ، در این پژوهش در گام نخست به شرح زیر به ذکر فرمان‌های صادره و سیاست‌های ابلاغی با اولویت ذکرشده پرداخته می‌شود.

فرمان‌های صادره توسط رهبران نظام در حوزه نهادسازی

۱- فرمان‌های صادره توسط حضرت امام خمینی (ره) عبارت‌اند از: تأسیس سازمان تبلیغات اسلامی، تشکیل نهضت سوادآموزی، تأسیس شورای عالی انقلاب فرهنگی، تأسیس بنیاد شهید و امور ایثارگران، تأسیس کمیته امداد امام خمینی، تشکیل مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و

۲- فرمان‌های صادره توسط مقام معظم رهبری عبارت‌اند از: تشکیل بنیاد ملی نخبگان، تشکیل هیئت حمایت از کرسی‌های آزاداندیشی، نظریه‌پردازی، نقد و مناظرات علمی، تشکیل مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، تأسیس شورای عالی فضای مجازی، ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی و مالی، تشکیل ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تشکیل بسیج سازندگی و

سیاست‌های ابلاغی رهبران نظام در حوزه حکمرانی

با توجه به نوع طراحی و تدوین سیاست‌های کلی در نظام جمهوری اسلامی که در جهت نهادینه‌سازی حکمرانی مطلوب با ابلاغ رهبر، مشروعیت و قابلیت اجرا می‌یابد ضرورت دارد که این سیاست‌های ابلاغی نیز احصا و ذکر گردد. لذا در ادامه سیاست‌های ابلاغی رهبران نظام به شرح زیر بیان شده است.

سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه، سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه، سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، سیاست‌های کلی علم و فناوری، سیاست‌های کلی نظام اداری، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های کلی نظام در بخش مشارکت بخش‌های تعاونی و خصوصی در اقتصاد، سیاست‌های کلی نظام در خصوص شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، سیاست‌های کلی نظام در خصوص انرژی، سیاست‌های کلی نظام در خصوص منابع طبیعی، سیاست‌های کلی نظام در خصوص منابع آب، سیاست‌های کلی نظام در خصوص معدن، سیاست‌های کلی نظام در خصوص حمل‌ونقل، سیاست‌های کلی نظام در خصوص امنیت اقتصادی، سیاست‌های کلی نظام در خصوص امنیت قضایی، سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های کلی پیشگیری و کاهش خطرات سوانح طبیعی و حوادث غیرمترقبه، سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر، سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش و نقشه جامع علمی کشور.

شکل شماره (۱)، تدابیر و ابلاغیه‌های امام و رهبری در نبل به حکمرانی، متعالی، محققین، ۱۳۹۸.

شاید بتوان قانون اساسی را نخستین گام برای رسیدن به حکمرانی متعالی دانست؛ قانون اساسی ج.ا.ایران مرجع نوینی برای حرکت به سوی تحقق حکمرانی اسلامی است که مورد پذیرش مردم و ملاک عمل قرار گرفته است.

فرآیند نهادسازی حاکمیتی، مشکلات و هزینه کمتری خواهد داشت. بدین معنا همان گونه که ذکر گردید مراجعه مکرر به قانون اساسی جهت درک ظرفیت‌های آن و سمت و سو بخشیدن به تحولات مربوط به نهادسازی که یک مرحله مهم حکمرانی به شمار می‌آید، ضرورتی گریزناپذیر است.

در این پژوهش متن اصل دوم قانون اساسی که برخی از اصول بنیادین حکمرانی متعالی را بیان می‌نماید به عنوان نمونه ذکر گردیده و در مورد سایر اصول آن به ذکر شماره هر اصل اکتفا شده است.

در متن اصل دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی تصریح می‌گردد که جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به:

۱. خدای یکتا (لااله الاالله) و اختصاص حاکمیت و تشریع به او و لزوم تسلیم در برابر امر او؛

۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین؛

۳. معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا؛

۴. عدل خدا در خلقت و تشریع؛

۵. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلام؛

۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا؛

الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین (ع)؛

ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آن‌ها؛

ج - نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و همبستگی ملی را تأمین می‌کند؛

همان گونه که ذکر گردید در این اصل از قانون اساسی جمهوری اسلامی، مؤلفه‌های حکمرانی متعالی برشمرده شده است.

همچنین شماره مهم‌ترین اصول مرتبط با موضوع پژوهش در قانون اساسی جمهوری اسلامی به شرح زیر می‌باشد.

اصل دوم، سوم، چهارم، نهم، دهم، یازدهم، چهاردهم، پانزدهم، شانزدهم، هفدهم، بیستم، بیست و سوم، بیست و چهارم، سی‌ام، پنجاه و هفتم، پنجاه و هشتم، پنجاه و نهم، شصت و دوم، هشتاد و سوم، یک‌صد و پنجاه و سوم، یک‌صد و پنجاه و چهارم، اصل یک‌صد و هفتاد و پنجم.

شکل شماره (۲)، اصول مشتمل بر رویکردهای قانون اساسی در نیل به حکمرانی متعالی، محققین، ۱۳۹۸

تجربیات نظام در نیل به حکمرانی متعالی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، اصلی‌ترین پرسشی که مطرح گردید این بود که چگونه می‌توان بین دین به‌عنوان یک مطالبه عمومی در ایران پس از انقلاب و سیاست به‌عنوان نیروی محرکه و رایج نظام جهانی و دانش نوین به‌عنوان ابزار توسعه مادی که هردو مدعی مدیریت در همه عرصه‌های زندگی و حتی امور فردی انسان‌ها می‌گردیدند ارتباط ایجاد نمود؟ و به‌راستی آیا اساساً برقراری چنین ارتباطی امکان‌پذیر است؟ پاسخ به این پرسش‌های اساسی راه دیگری را فراروی صاحب‌نظران و طراحان انقلاب اسلامی قرار می‌داد و آن این بود که تداوم این حرکت عظیم و برقراری ارتباطی از این نوع، تنها با نظام‌سازی امکان‌پذیر است و در این راستا یقیناً با توجه به ایدئولوژی و حاکمیت مکتب متعالی اسلام و تشیع انقلابی باید ادامه مسیر ولایت ائمه معصومین (ع) مورد نظر قرار می‌گرفت و نظریه ولایت فقیه به‌عنوان رکن اساسی حکمرانی متعالی و به‌عنوان میراثی به‌جامانده از جریان و تفکر شیعی و تجربه‌ای نوین در جهانی که حاکمیت ایدئولوژی‌های سکولار و لیبرال دستاوردی نوین محسوب می‌گردید جامه عمل می‌پوشید تا الهام‌بخش و محل صدور اندیشه‌های نظام‌سازی و نهادسازی که از الزامات بنیادین حکمرانی متعالی محسوب می‌گردیدند قرار گیرد که به‌اختصار به تبیین این تجربه و سایر تجربیات مرتبط با موضوع پرداخته می‌شود.

- ولایت فقیه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ولایت امر در عصر غیبت را به ولایت فقیه سپرده است. «در زمان غیبت حضرت ولی عصر (عج)، در جمهوری اسلامی ایران، ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه عادل و باتقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است که طبق اصل یک‌صد و هفتم عهده‌دار آن می‌گردد» (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۵).

امام خمینی (ره) ولایت فقیه را مظهر جدایی‌ناپذیری دین از سیاست می‌دانستند؛ بدین معنا که در رأس حکومت اسلامی باید یک ولی فقیه جامع‌الشرایط باشد که دارای اختیارات مطلق است؛ نه اینکه تنها بتواند در امور خاص و محدود مثل امور حسبيه دخالت داشته باشد (گردشی، ۱۳۸۱: ۶۴-۵۷). در نظر امام خمینی (ره) ولایت فقیه ادامه ولایت رسول الله و معصومان (ع) است. از این رو، اطاعت از ولی فقیه جامع‌الشرایط واجب می‌باشد (امام خمینی (ره)، بی‌تا: ۲۲-۱۷).

در بین تمامی مذاهب اسلامی، شیعه تنها مذهبی است که نگاهی به ولایت فقیه است. ولایت فقیه شیعه را تهدیدناپذیر کرده است. تهدیدناپذیری، شکست‌ناپذیری و فناپذیری در این تحلیل، مبتنی بر اصول و مبانی انقلاب اسلامی ایران است (ایزدی، ۱۳۸۷). هم در زمان رهبری امام خمینی (ره) و هم در زمان فعلی، جایگاه ولایت فقیه توانسته است در مقابل هجمه‌های داخلی و خارجی بایستد و آن‌ها را خنثی سازد و از این جهت از تجارب گران‌سنگ نظام جمهوری اسلامی به شمار می‌آید.

- نظام‌سازی

حکومت در کشورهای مختلف، انواع مختلف دارد. تفاوت حکومت‌ها در چگونگی کاربرد و توزیع اعمال قدرت است. بر این اساس امروزه در علم سیاست، واژه‌های سیاسی نظام سیاسی و اشکال حکومت (رژیم سیاسی) تقریباً به یک معنا به کار می‌رود. برای تفکیک و تشخیص رژیم‌های سیاسی از معیارهای «نحوه انتخاب زمامداران»، «تفکیک قوا»، «احزاب سیاسی» و «حق و باطل» استفاده می‌شود (جمالی، ۱۳۸۱: ۸۷ - ۸۸). بر این اساس مدل «جمهوری اسلامی» یکی از نظام‌های سیاسی نوپدید در دوران معاصر و از تجربیات مثبت نظام جمهوری اسلامی به شمار می‌آید.

جمهوری اسلامی در تحقق حکمرانی متعالی علاوه بر برخورداری از جنبه‌های مثبت نظام‌های دموکراتیک موجود و نفی اصول نادرست آن، ساختی جدید از رابطه قدرت و مردم ارائه داد. غرب به‌زودی پی برد که این تخالف عملی، تنها به لایه‌های ساخت‌افزایی تمدن برآمده از اومانیزم بازگشت ندارد؛ بلکه نمودی از تعارض جدی در سطوح بنیانی و ارزشی ساختار تمدنی است. از این رو غربی‌ها به واکنش‌های متفاوت در مقابل این پدیده روی آوردند (جعفرزاده، ۱۳۹۳).

نکته دیگری که باید به تبیین آن پرداخته شود، مقطع زمانی شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی و اقدامات پس از آن است که در مورد نظام اسلامی نیز مقطع خاص مربوط به تعیین کلیت نظام، یعنی فراندوم جمهوری اسلامی و تعیین هندسه کلی نظام، یعنی تدوین قانون اساسی و نیز فراندوم تأیید ملی آن مشخص است، سپس نظام برای نهادهای سازشی آن نظام ارزشی مبنای اقدام به نهادهای سازشی متناسب با آن نظام ارزشی، مفهومی و واژگانی گفته شده نمود (سالاری، ۱۳۹۱).

- نهادهای سازشی

همان‌گونه که قبل از این نیز ذکر گردید یکی از نخستین اقدامات حضرت امام (ره) بر اساس طراحی‌های انجام شده قبل از پیروزی انقلاب و به تناسب اقتضائات حادث شده در ابتدای تأسیس نظام جمهوری اسلامی و پس از ایشان به همین دلیل مقام معظم رهبری، دستور تأسیس نهادهایی را صادر نمودند که این نهادهای سازشی از تجربیات نظام جمهوری اسلامی محسوب می‌گردد و به تبیین مفصل‌تر آن پرداخته می‌شود.

یکی از صاحب‌نظران در تبیین مفهوم نهاد پس از اشاره به معانی و تعاریف نهاد در رشته‌های مختلف و در آثار علمای صاحب‌نظر دیگر، جمع‌بندی خود را در مورد معنی نهاد این‌گونه ارائه می‌کند:

در نهاد نوعی تعهد اخلاقی ملاک تجمع و همیاری است... به‌طور کلی وجه ممیزه نهاد و سایر واژه‌های نزدیک با آن این است که در نهاد نوع رابطه با بیرون از محیط سازمانی در تبیین معانی آن نقش اساسی دارد، حال آنکه در سایر واژه‌ها نوع رابطه درونی که در سازمان حاکم است، تعیین‌کننده است (ایروانی، ۱۳۷۷: ۲۶).

در نظام معنایی انقلاب اسلامی نهادها مترادفانند با ساختارها و تعدادی دستگاه‌های ارزشی که به‌واسطه انقلاب اسلامی تأسیس شده‌اند؛ یعنی مشخصه‌ای که از شنیدن نام این نهادها به ذهن خطور می‌کند انقلابی بودن و تولد و رشد آن‌ها در دامن انقلاب اسلامی است.

دومین مشخصه این ساختارها را متناظر بودنشان با نظام فکری و ارزشی خاص انقلاب اسلامی باید دانست که مهم‌ترین آن‌ها به‌ویژه در حوزه فرهنگ عبارت‌اند از:

بسیج مستضعفین، شورای عالی انقلاب فرهنگی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، جهاد سازندگی، جهاد دانشگاهی، جهاد خودکفایی، حوزه هنری انقلاب اسلامی، نهضت سوادآموزی، سازمان تبلیغات اسلامی، بنیاد شهید، کمیته امداد امام خمینی، دادگاه انقلاب اسلامی و ... که در دور اول، نهادهای سازشی انقلاب اسلامی که به دستور امام خمینی (ره) یا با تأیید ایشان تأسیس شده‌اند.

در دور بعد و سال‌های اخیر نهادهایی همچون: شورای عالی فضای مجازی، بنیاد ملی نخبگان، بسیج سازندگی، بسیج اساتید، جنبش عدالت‌خواه دانشجویی، جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی، مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت (ع)، اتحادیه رادیو-تلویزیون‌های جهان اسلام، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، هیئت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظرات علمی و بسیاری مراکز کوچک و بزرگ دیگر نیز با دستور یا تأیید مقام معظم رهبری و یا با الهام گرفتن از مطالبات اساسی ایشان تشکیل شده‌اند که ممکن است در حال گذار از مراحل اولیه یک تشکیلات کوچک به یک نهاد انقلابی بزرگ و مؤثر باشند.

علاوه بر آنچه قبل از این به عنوان تجربیات نظام جمهوری اسلامی در نیل به تحقق حکمرانی متعالی ذکر گردید مصاحبه‌شوندگان موارد مندرج در جدول زیر را نیز جزو تجربیات موفق نظام جمهوری اسلامی در تحقق حکمرانی متعالی دانسته‌اند.

جدول شماره (۱)، خلاصه تجربیات موفق جمهوری اسلامی در نیل به حکمرانی متعالی، محققین، ۱۳۹۸

تجربیات موفق		تجربیات ناموفق
۱ انقلاب و نظام جمهوری اسلامی	۲	گفتمان‌سازی
۳ دولت‌سازی	۴	واژگان‌سازی
۵ نهادسازی	۶	توسعه معنویت و اخلاق
۷ جنبش نرم‌افزاری و تولید علم	۸	آزادی
۹ انسجام ملی و اتحاد اسلامی	۱۰	استقلال و خودکفایی
۱۱ استکبارستیزی	۱۲	مردم‌سالاری دینی
۱۳ گفتمان‌سازی	۱۴	توجه به رشد هنر متعالی در کنار هنر مدرن
۱۵ واژگان‌سازی	۱۶	دفاع مقدس و جهاد مداوم
۱۷ توسعه معنویت و اخلاق	۱۸	تقریب مذاهب اسلامی
۱۹ آزادی	۲۰	تلفیق ملیت و دین
۲۱ استقلال و خودکفایی	۲۲	تلفیق دین با سیاست
۲۳ مردم‌سالاری دینی	۲۴	فرهنگ ایثار و شهادت
۲۵ توجه به رشد هنر متعالی در کنار هنرمندان	۲۶	توسعه رسانه‌ای و جهانی‌سازی آن
۲۷ دفاع مقدس و جهاد مداوم	۲۸	توجه به حقوق زنان

روش‌شناسی تحقیق

نوع تحقیق حاضر توسعه‌ای، کاربردی و روش تحقیق ترکیبی (کمی و کیفی) بوده است و جامعه آماری تحقیق از اسناد و مدارک (آثار حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری) و مفاد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تشکیل شده است.

روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری، مصاحبه ساختاریافته، نرم‌افزارهای صحیفه نور و حدیث ولایت بوده است؛ همچنین داده‌های تحقیق به روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

در راستای انجام این تحقیق، ابتدا مصاحبه‌ای با جمعی از خبرگان این حوزه انجام پذیرفت و پس از حذف پاسخ‌های مشترک و تکراری مربوط به هر کدام از موارد ذکرشده با ملاحظه ادبیات تحقیق و پیشینه‌ها، مؤلفه‌های اساسی مورد شناسایی قرار گرفت و تحلیل محتوای کمی این مؤلفه‌ها در آثار فرمان‌ها، ابلاغیه‌ها و اندیشه‌های رهبران نظام و محتوای قانون اساسی انجام شد و در نهایت چهار مؤلفه دارای فراوانی بیشتر در آثار امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری که دو مورد آن با چهار مؤلفه نخست قانون اساسی مشترک بود انتخاب و ذکر گردید.

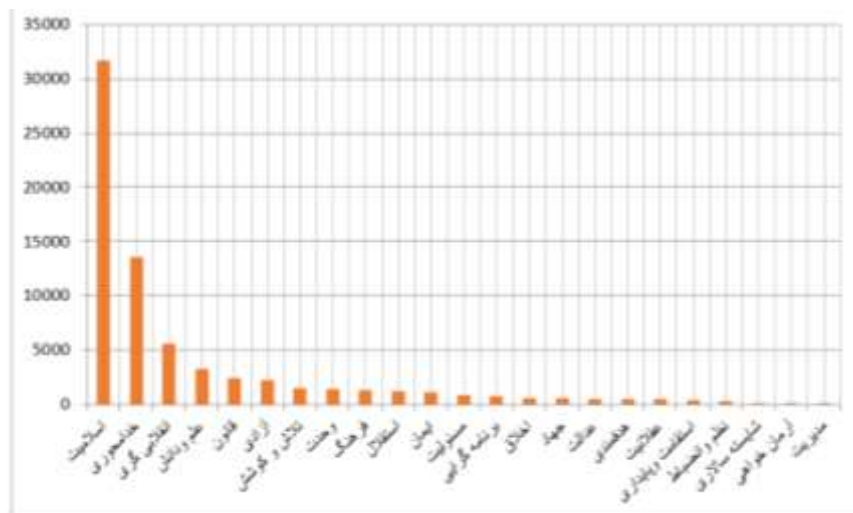
شایان ذکر است که مؤلفه‌های ذکرشده با دامنه کلیه آثار، مکتوبات و بیانات امام راحل (ره) و دقت اشتقاقی و ریشه‌ای واژه‌ها مورد شناسایی و استخراج قرار گرفته‌اند.

الف: یافته‌های تحقیق

تحلیل محتوای آثار، نظریات و رویکردهای امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره حکمرانی متعالی

۱- مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات امام خمینی (ره)

اکنون با توجه به اینکه حکمرانی متعالی در اندیشه امام خمینی (ره) دارای مؤلفه‌هایی ویژه بوده است؛ مؤلفه‌های استخراج‌شده از بیانات ایشان با بررسی میزان کاربرد هر کدام که می‌تواند نشانگر اولویت و اهمیت هر مؤلفه در نیل به حکمرانی متعالی باشد در قالب نمودار زیر (نمودار شماره ۱) برشمرده می‌شود.

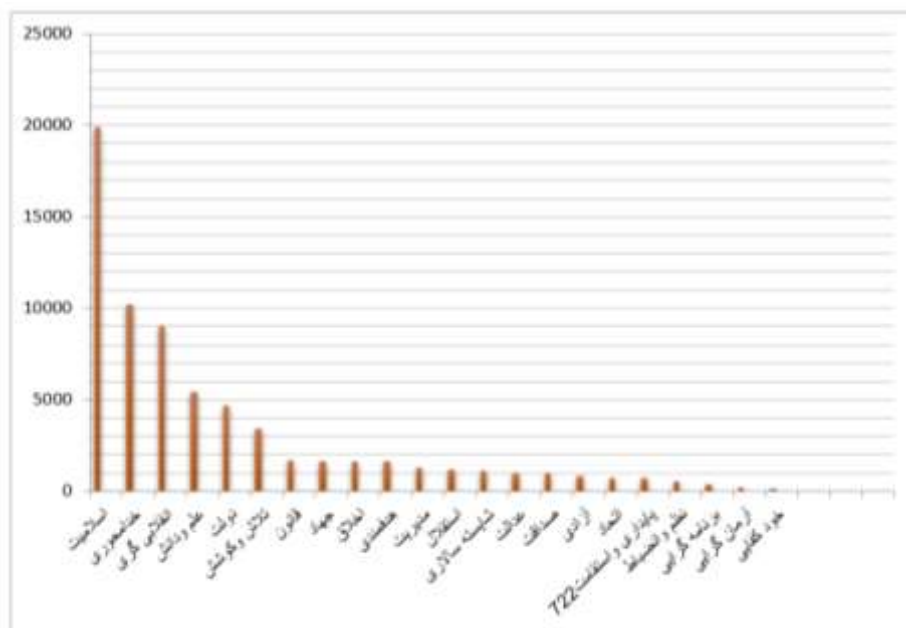

نمودار شماره (۱) نمودار عددی مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات امام خمینی (ره)، محققین، ۱۳۹۸

همان‌گونه که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد با توجه به ماهیت دینی نظام جمهوری اسلامی و ابتدای آن بر اصل بنیادین توحید، مؤلفه اسلامیت و خدامحوری و خداگرایی با دال مرکزی «اسلام» و «خدا» بالاترین فراوانی را داشته و مؤلفه‌های انقلابی‌گری و علم و دانش دو مؤلفه پرشمار پس از آن می‌باشند که نشانگر اصول بنیادین و اساسی نظام جمهوری اسلامی بر اساس طراحی‌های صورت‌گرفته در زمان آغاز شکل‌گیری نهضت و سپس پس از پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران، نشانگر هدف شکل‌گیری حکمرانی متعالی اسلامی ارزیابی می‌گردد.

مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات مقام امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

اکنون پس از شناسایی مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات امام خمینی (ره) به تبیین مؤلفه‌های نیل به حکمرانی متعالی در اندیشه‌های مقام معظم رهبری در قالب نمودار زیر نمودار شماره (۲) پرداخته می‌شود.

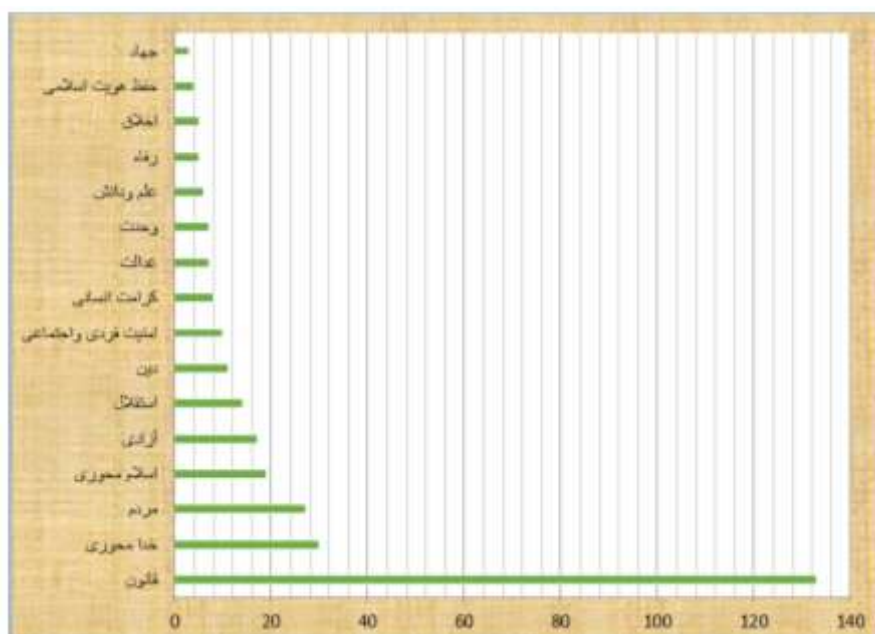

نمودار شماره (۲)، نمودار مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در بیانات رهبر معظم انقلاب از سال ۱۳۶۷، محققین، ۱۳۹۸

همان گونه که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد در آثار، بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری که به اختصار تحت عنوان اندیشه‌های ایشان ذکر می‌گردد مؤلفه اسلامیت با دال مرکزی «اسلام» بالاترین فراوانی را داشته و مؤلفه‌های خدامحوری، انقلابی‌گری و علم و دانش مؤلفه‌های پرشمار و اصلی پس از آن برای تحقق حکمرانی متعالی محسوب می‌گردند.

تحلیل محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در نیل به حکمرانی متعالی

اکنون پس از شناسایی مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات امام خمینی (ره) به عنوان بنیان‌گذار و مقام معظم رهبری به عنوان تداوم‌دهنده و تکمیل‌کننده آن، فرآیند و طراح دکتترین و سیاست‌گذار کنونی این حکمرانی، مؤلفه‌های احصاشده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص موضوع نیل به حکمرانی متعالی در قالب نمودار زیر، نمودار شماره (۳)، ارائه می‌گردد.

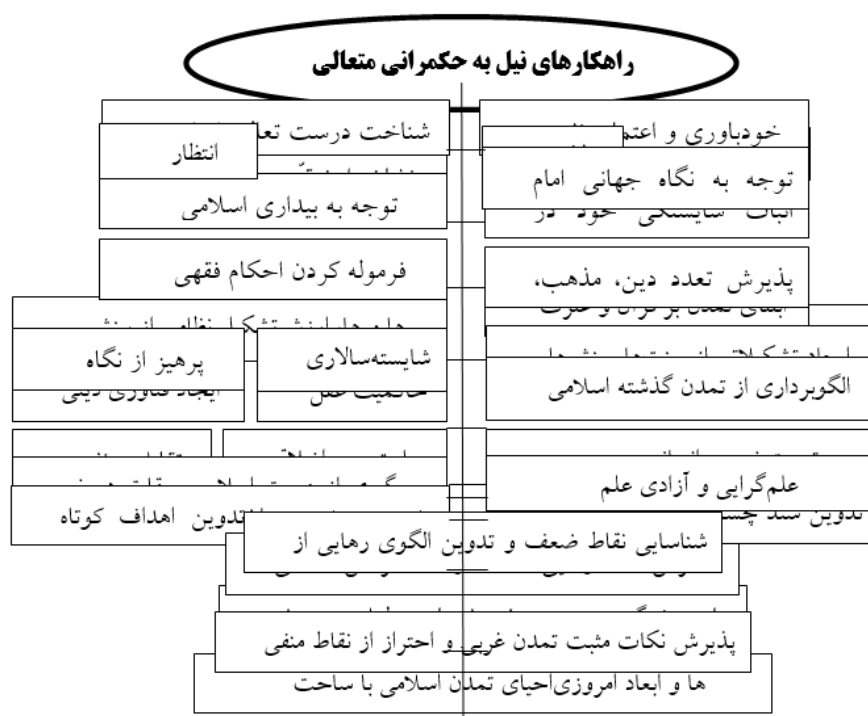

نمودار شماره (۳)، نمودار عددی تحلیل محتوای قانون اساسی در موضوع نیل به حکمرانی متعالی، محققین، ۱۳۹۸

در نمودار فوق مشخص گردید که مؤلفه بنیادین در قانون اساسی جمهوری اسلامی در مسیر تحقق حکمرانی متعالی قانون و پس از آن خدامحوری، مردم و اسلاممحوری است. تأکید بر قانون‌گرایی مبتنی بر مرکزیت توحید و توجه به مردم، نشانگر اهمیت مردم‌سالاری دینی در حکمرانی متعالی ارزیابی می‌گردد.

راهکارهای نیل به حکمرانی متعالی

نکته قابل توجه پس از شناسایی مؤلفه‌های بنیادین تحقق حکمرانی متعالی پاسخ به این سؤال است که به‌راستی راهکارهای نیل به حکمرانی متعالی در نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟ یقیناً از آنجا که هنوز نمی‌توان مدعی گردید که حکمرانی متعالی در نظام جمهوری اسلامی محقق گردیده و نظام جمهوری اسلامی در مسیر حرکت به سمت وضعیت مطلوب و سپس آرمانی حکمرانی که همان حکمرانی متعالی است قرار دارد، شناسایی راهکارهای تحقق این نوع حکمرانی امری ضروری و قابل توجه است که راهکارهای استخراج‌شده از مصاحبه با خبرگان تحقیق به شرح جدول زیر ارائه می‌گردد.

شکل شماره (۴)، راهکارهای نیل به حکمرانی متعالی مستخرج از مصاحبه با صاحب‌نظران، محققین، ۱۳۹۸

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

همان‌گونه که قبل از این نیز ذکر گردید در هر کدام از حوزه‌های سه‌گانه تحقیق (آثار، اندیشه‌ها و ابلاغیه‌های رهبران نظام و مفاد و محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران) چهار مؤلفه پرکاربرد شناسایی و با اولویت به شرح جداول دوگانه زیر ذکر گردیده است؛ شایان ذکر است که چهار مؤلفه نخست در آثار، بیانات و اندیشه‌های امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری به شرح جدول زیر (جدول شماره ۲) مشترک بوده و از چهار مؤلفه پرشمار قانون اساسی نیز دو مؤلفه مشترک با مؤلفه‌های شناسایی‌شده در آثار و اندیشه‌های رهبران و دو مؤلفه (قانون و مردم) از حیث پرشماری و اولویت متفاوت با آن بوده است.

جدول شماره (۴) مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در آثار، اندیشه‌ها، ابلاغیه‌ها و بیانات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، محققین، ۱۳۹۸

رتبه و اولویت مؤلفه	نام مؤلفه
۱	اسلامیت
۲	خدامحوری و خداگرایی
۳	انقلابی‌گری
۴	علم و دانش

جدول شماره (۶) مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در مفاد و محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، محققین، ۱۳۹۸

رتبه و اولویت مؤلفه	نام مؤلفه
۱	قانون
۲	خدامحوری
۳	مردم
۴	اسلام‌محوری

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

آنچه از تحلیل محتوای آثار، بیانات، اندیشه‌ها و ابلاغیه‌های رهبران نظام و محتوا و مفاد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برمی‌آید آن است که تحقق حکمرانی متعالی از ابتدای شکل‌گیری اندیشه انقلاب اسلامی در منظومه فکری امام راحل (ره) و به تبع آن مقام معظم رهبری موجود بوده و برآمده از بنیان دینی اندیشه‌های آنان است و به همین دلیل در تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی و رویکردهای آن به وضوح به چشم می‌خورد و هم در اندیشه رهبران نظام و همچنین در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به رسالتی بنیادین برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان تبدیل شده است.

علاوه بر آن پس از محاسبه میانگین کاربرد مؤلفه‌های حکمرانی متعالی در اندیشه رهبران و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و استخراج مؤلفه‌هایی که از میانگین کاربرد بالایی برخوردار هستند؛ مشاهده گردید که اسلامیت، خدامحوری و خداگرایی، انقلابی‌گری و علم و دانش به ترتیب دارای بالاترین اولویت‌ها از نگاه حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری و قانون، خدامحوری، مردم (پاسخگویی به مردم) و اسلام‌محوری به ترتیب مهم‌ترین اولویت‌های مفاد و محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می‌دهند که دو مؤلفه اسلام‌محوری و خدامحوری، در بین مؤلفه‌های احصاشده در آثار و اندیشه‌های امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مشترک بوده‌اند و افتراق موجود در سایر مؤلفه‌های شناسایی‌شده در آثار، اندیشه‌ها و ابلاغیه‌های رهبران نظام و قانون اساسی نیز می‌تواند نشانگر پویایی و تحرک نظام و اقتضائات زمانی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی داخلی و بین‌المللی هر عصر از رهبری نظام و تدوین قانون اساسی باشد.

پیشنهادهات

برخی از پیشنهادات برای نیل به حکمرانی متعالی در نتیجه تحلیل محتوای آثار، نظریات و ابلاغیه‌های رهبران نظام و متن و محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی عبارت‌اند از:

برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری به‌منظور تحقق اسلامیت نظام.

توجه ویژه به اصل مهم و بنیادین خدامحوری و خداگرایی به‌عنوان ویژگی توحیدی نظام جمهوری اسلامی.

اولویت نهادن به اصل مهم انقلابی‌گری (انقلابی بودن و انقلابی ماندن).

توجه خاص و ویژه به بعد جمهوریت نظام.

تلاش در جهت نهادهایسازی و اشاعه جنبش نرم‌افزاری و تولید علم.

عقل‌گرایی در سیاست‌گذاری، تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی و اداره اجتماع.

جهاد و حرکت جهادی در کلیه نظام‌های اجتماعی از قبیل جهاد اقتصادی، فرهنگی و

نهادهایسازی و توجه به اخلاق اسلامی در کلیه حوزه‌های اجتماع.

تلاش در جهت تحقق استقلال همه‌جانبه.

بسترسازی در جهت فراهم آوردن آزادی‌های قانونی.

نهادهایسازی آرمان‌خواهی.

توسعه و گسترش فرهنگ مسئولیت‌پذیری، قانون‌مداری و قانون‌گرایی.

منابع:

امام خمینی (ره)، (بی‌تا)، ولایت فقیه، تهران، پیام آزادی.

-ایروانی، محمدجواد، (۱۳۷۷)، نهادگرایی و جهاد سازندگی، تهران، اداره کل روابط عمومی جهاد سازندگی.

ایزدی، حجت‌الله، (زمستان ۱۳۸۷)، «مبانی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات بسیج، سال یازدهم، شماره ۴۱.

امامی، محمد؛ شاکری، حمید، (۱۳۹۴)، حکمرانی خوب و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - پژوهشنامه حقوق تطبیقی - سال اول - شماره ۲

بردبار، غلامرضا؛ ضرابی‌زاده، شیما؛ صالحی، ظاهر، (۱۳۹۴)، ارائه الگوی حکمرانی خدامدار، فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت اسلامی مدیریت اسلامی، سال ۲۳، شماره ۲.

جعفرزاده، محمدحسن، (۱۳۹۳)، انقلاب اسلامی و تجربه دولت‌سازی اسلامی، پایگاه خبری تحلیلی سخن آنلاین.

جمالی، حسین (۱۳۸۱)، مبانی علم سیاست، تهران، نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت بسیج.

درخشه، جلال و شجاعی، جبار، (۱۳۹۴)، شاخص‌های حکمرانی خوب در اندیشه و عمل امام علی (ع)، فصلنامه علم و دین، دوره ۶، شماره ۱۱.

درزی، قاسم؛ صدریه، پیام، (۱۳۹۴)، نگرشی میان‌رشته‌ای به حکمرانی خوب، زمینه‌مندسازی حکمرانی خوب در قرآن و نهج‌البلاغه - دوره ۱۴، شماره ۳.

سالاری، محمدمهدی، (۱۳۹۱)، جایگاه واژه‌سازی و نهادسازی در تأسیس تمدن بزرگ اسلامی، مندرج در: مجموعه مقالات همایش نظریه بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری. عیوضی، محمدرحیم؛ مرزبان، نازنین؛ صالحی، معصومه، (۱۳۹۶)، از بررسی حکمرانی خوب تا الگوی حکمرانی پایدار، فصلنامه راهبرد- سال ۲۶- شماره ۸۵.

عیوضی، محمدرحیم؛ مرزبان، نازنین، (۱۳۹۵)، بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال ۵، شماره ۱۹ ف

گردشی، حمیدرضا، (۱۳۸۱)، مبانی فقهی مشروعیت سیاسی در اندیشه امام خمینی، چ دوم، تهران، مؤسسه فرهنگی قدر ولایت.

محمدعلی‌پور، فریده؛ رحیمی، عماد، (۱۳۹۲)، سید رضا علل شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران و نظریه حکمرانی خوب، مطالعه موردی حکومت پهلوی دوم در سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷، پژوهشنامه متین، سال ۱۵، شماره ۵۹.

والایی، ابوالفضل، (۱۳۹۳)، نقش منطقه‌ای انقلاب اسلامی در احیای هویت جهان اسلام، پایگاه خبری تحلیلی برهان.

Kaufman, D., Kraay, A. (2007). Governance Indicators: Where Are We, Where should we be going? Global Governance Group. Policy Research Working Papers. No, 4370, Washington DC: World Bank.